

Från tribun till TV-soffa

Ett seminarium om det offentliga tilltalet

JONSEREDS HERRGÅRD 28 OKTOBER 2009

GÖTEBORGS UNIVERSITET

Från tribun till TV-soffa

Från tribun till TV-soffa

Ett seminarium om det offentliga tilltalet

JONSEREDS HERRGÅRD 2009

SEMINARIERAPPORTER FRÅN JONSEREDS HERRGÅRD

1. Universitetet i samhället (2004)
2. Hälsan och samhället (2007)
3. New Scenes for International Cooperation (2007)
4. Framtidens medicin (2007)
5. Himlen över Aspen (2007)
6. Vård, skola, omsorg (2008)
7. Bilden av psykiatri – och psykiatriens självbild (2008)
8. Det nya folkhemmet (2008)
9. Att erövra ett språk (2008)
10. Den dolda diskrimineringen (2009)
11. Västra Götaland. Från försök till förebild (2009)
12. Hur man botar en fanatiker (2009)
13. Stigma: A Global Approach (2009)
14. Priset för psykiatri (2010)

ÖVRIG UTGIVNING

Jonsereds herrgård (2004)
Jonsered. Stenåldersboplatz. Bruksort. Kunskapssamhälle (2005)
Den framtida regionindelningen (2006)
Fem år på Jonsered (2009)

ISBN 978-91-978014-4-7

Redaktör: Anders Franck

Grafisk form: Anders Eurén

Från tribun till TV-soffa.

Under den rubriken arrangerade Göteborgs universitet, till minne av radioproducenten Agneta Myreberg, hösten 2009 ett Jonseredsseminarium om det offentliga tilltalet. Utgångspunkter för diskussionen där bildade två anföranden av journalisterna och författarna Ulrika Knutson och Ulf Wickbom. De publiceras respektive refereras i föreliggande rapport, som också innehåller en essä av frilansskribenten Torgny Nordin.

Den påtvingade intimiteten

Duandets dilemma och dubbeltydighet

Journalisten Agneta Myreberg var bland mycket annat en av Sveriges Radios främsta operakännare, något som alla P2-lyssnare kände väl till då hon under flera år arbetade som uppskattad programledare för Operadags. Till hennes övriga intressen hörde frågan om det offentliga tilltalet och därtill kopplade spörsmål om hur tonläget förändrats på den egna arbetsplatsen inom Public Service.

Agneta Myreberg gick bort i augusti 2007, 62 år gammal. En av hennes idéer, som hon emellertid aldrig fick se realiserad, var att arrangera ett seminarium om det offentliga tilltalet på Jonsereds herrgård. När Göteborgs universitet i slutet på oktober 2009 bjöd in till seminariet *Från tribun till TV-soffa* var det därför självklart att arrangemanget avhölls till Agneta Myrebergs minne.

Under den långa seminariedagen varvades två längre föredrag med diskussioner som spände över hela mediafältet. Frågor om tonfall, auktoritet och mer eller mindre fördolt maktspråk samsades med inlägg om personliga pronomen och personliga mötens moraliska betydelse. Fältet är uppenbart brett och, vilket var en av dagens poänger, statt i snabb förändring.

I sitt intressanta och välartikulerade föredrag – *Maktens tonfall och medier-nas* – tog Ulrika Knutson upp tråden från Agneta Myreberg. Ulrika Knutson utgick från sina egna år som kulturjournalist på Sveriges Radio och kunde med hjälp av talande exempel visa hur tonfallet under det senaste kvarts-

seklet förändrats – samtidigt som den kvalificerade journalistiken inom de så kallade gammelmmedia håller på att lämna över till en växande bloggofär.

Ulf Wickbom analyserade i sitt argumentrika föredrag – *Den intimiserade medborgaren* – hur olika tilltalssätt lett till oanade konsekvenser. Han inledde med att berätta om Helena Jonsson, en av världens bästa skidskyttar, som är alldeles iskall och utan nerver när hon med 150 i puls står på skjutvallen för att sätta de sista fem skotten. Fast när hon sommaren 2009 skulle ta emot årets Victoria-stipendium av kronprinsessan Victoria i Borgholm, var hon allt annat än iskall. Tvärtom var hon nervös för att göra bort sig och råka säga du till kronprinsessan.

Exemplet visar, menade Wickbom, att tilltal och titlar sitter väldigt djupt. Som när tennisprofilen Kalle Schröder spelade dubbel med Gustav V och alltid var noga med tilltalet. Efter en skicklig manöver kunde Kalle Schröder utbrista i ett kamratligt: "Vajert, ers Majestät".

När vår nuvarande kung skulle segla Gotland Runt för första gången som monark, sade hovet ifrån att det nu fick vara slut med Tjabo och liknande tilltal. Från och med nu var det kungen som gällde. På natten hördes rorsman, sägs det, ropa i stormvinden: "Men dra ner fock, för helvete, djävla, djävla Kung-djäv!"

Ulf Wickbom avslutade temat om titulatur på fint folk i idrottsvärlden med skidåkaren Arthur Häggblad som deltog i en SM-tävling i Falun på 1930-talet. Landshövdingen Bernhard Eriksson lär ha ställt honom frågan om hur loppet varit och då fått svaret: "Åk själv din gubbdjäv!" – så får du se hur det känns!". En annan gång i en radiointervju fick han frågan om han hade någon hälsning till lyssnarna, och svarade då: "Ja, skidlöpning är ett hundliv, jag önskar jag vore död. Hälsa till vem fan som helst."

Många pekar på att det pågår en intimisering av ton och innehåll och Ulf Wickbom tag tog i ämnet genom att diskutera den svenska du-reformen. Den började genomföras 1967 när socialstyrelsens nye chef, Bror Rexed, förklarade att alla på myndigheten hädanefter skulle säga du till varandra. Tiden var

troligen mogen och genombrottet kom snabbt och brett i samhället. Fast Ulf Wickbom minns att inte alla hakade på den nya trenden; hans blivande svärföräldrar envisades med att han skulle kalla dem tant respektive farbror och därtill förnamn. Farbror Henning och Ulf Wickbom byggde ett helt timmerhus och skickade hammare och spik på det mest artiga sätt under en hel sommar.

Ulf Wickbom diskuterade tre frågeställningar. För det första: var du-reformen påtvingad? Var det en radikal elit som bestämde hur ”verklighetens folk” skulle tilltala varandra? Gick den för långt - eller svarade reformen mot en utbredd jämlikhet i det svenska samhället?

För det andra: vilka konsekvenser har denna nivellering fått i umgänget mellan individer, mellan myndigheter och medborgare och mellan företag och deras kunder?

Och för det tredje: uppfinner vi nyanser av du eller andra lösningar för att markera en önskvärd skillnad? (Tänk exempelvis på service-niandet, som blir lite skrattretande, när en ensam hotellgäst får höra: ”Ni är välkomna!”).

Ulf Wickbom påpekade att han för länge sedan slutat att vara språkvårdare. Han skulle därför aldrig ringa P1 och hävda att det måste heta ”Ni är välkommen!”. I stället kallar han sig för ”språkskådare”. Språket, fortsatte Wickbom, utvecklas och söker instinktivt det uttryck som svarar mot det man försöker säga. Det är därför OK-andet har blivit så utbredd i medierna. OK betyder att det antingen är juridiskt tillåtet, moraliskt acceptabelt eller i synk med tidsandan. Reportern vet sällan vad han eller hon är ute efter. Därför är OK ett idealiskt uttryck att ta till. Den som svarar behöver heller inte fundera, menade Wickbom.

Men tillbaka till 1967. Dagens Nyheter hade vid tidpunkten länge berett marken för en tilltalsreform. Bland annat avskaffades titeln fröken. Män kallades herr Andersson och alla kvinnor benämndes fru Andersson. Om detta skrev Catharina Grünbaum i Dagens Nyheter i januari 2010: år 1963 ansåg Dagens Nyheter att fröknandet var föråldrat och utpekande – varför

skulle man poängtera kvinnors civilstånd men inte mäns? – och tidningen föreslog en allmän fru-reform. Förslaget möttes med såväl bifall som med löje och vrede. Åtskilliga fröknar – äldre damer som unga kvinnor – som inte låtit sig bindas av den gyllene bojan och inte hade för avsikt att göra det, betackade sig för erbjudandet att få kalla sig fru.

Sedan gick det ganska raskt för såväl fröknar och fruar som herrar att försvinna ur tilltalsbruket. Vill man i dag få höra ett enstaka herr eller fru får man lyssna under Svenska Akademiens högtidliga årssammankomst, där det kan annonseras att direktörstalet hållits av herr Englund och att dikter lästs av fru Frostenson. Detta titelbruk är för övrigt utomordentligt demokratiskt: här framhålls inte ämbeten, stånd eller akademiska grader.

Det var, påpekar Wickbom, ett krångligt system vi lämnade bakom oss, men tilltalsordet ni ansågs inte heller allmänt användbart. Det var nämligen lite nedlåtande. Istället gjorde man enligt Husmoderns almanacka från 1934 så här:

”Först ett råd; bliv inte du i onödan. Inte alls av snobbighet utan därför, att duskap liksom utsätter oss för diverse taktlösheter. Jämför endast det sätt, på vilket man behandlar varandra före och efter duskap. Före formellt, ögonblickligen efter familjärt – men de båda parterna känna varandra dock strängt taget lika mycket före som efter titelbortläggningen! Dock skall man visst bli du med personer, även om man ej kommer mycket samman med dem eller särskilt sympatiserar, om det på den orten är brukligt att man blir du.

Men kom ihåg, att det alltid är damen, som föreslår duskap med en herre, alltid den äldre, den högre placerade som föreslår duskap med den yngre, den lägre placerade. Det är således den unga flickan som säger till en herre: 'Låt oss lägga bort titlarna', och han svarar: 'Tack för vänligheten.' Kanske taga de så varandra i hand. Och det är den äldre eller högre placerade damen, som säger till en yngre: 'Jag tycker att vi nu känt varandra så länge, att vi kunna bli du.', eller, om hon är mycket äldre: 'Vill inte Ebba säga tant till mig?'. Den yngre svarar då: 'Tack tant.', eller 'Så snällt av tant.'.

Det fanns, fortsatte Wickbom, komplicerade ritualer för titelbortläggning och vid ovänskap kunde titlar obönhörligen återkallas. Handlingen var lika omskakande som när länder bryter sina diplomatiska förbindelser; eller ska vi säga ren och skär social mobbning.

Behov av enklare tilltal förekom, men, påpekade Wickbom, reformen drevs på av 1960-talets jämlikhetssträvanden. Vi kopierade till hälften de kommunistiska ländernas egalitära ”kamrat!”. Röda Armén i Kina avskaffade alla militära grader, hur det nu gick till i ett ganska hierarkiskt system, och svenska försvaret gjorde en liknande reform. Underbefälen (korpraler och furirer) fick underofficerarnas titlar (sergeant och fanjunkare) och underofficerarnas tre grader fick officersbeteckningarna fänrik, löjtnant och kapten.

Men vad innebar förändringen egentligen? Wickbom mindes en repövning i armén och hur någon ändå upplevde skillnaderna och frågade vilken sorts löjtnant han egentligen var. Den sociala skiktningen ändrades alltså inte. De tre yrkesgrupperna skilde sig åt i fråga om rekrytering, utbildning och befattningar. Varför det var finare att kallas löjtnant än flaggjunkare förstod inte de ofrivilliga klassresenärerna. Och de tre grupperna behöll sina gamla mässar.

Man kan givetvis ha många olika synpunkter på hierarkier, betonade Wickbom, men man vet trots allt sin plats, är trygg – och trygga människor vågar ta kontakt. Lars Melin skriver om du-reformen i Språktidningen nummer 2, 2007:

”Man kunde ha behållit du som tilltal till nära vänner och reserverat ni för ytliga bekantskaper. Men så har ni aldrig fungerat i svenska.” Det är en korrekt observation, om man i stället skriver ”rikssvenska”. För i finlandssvenskan har niandet varit helt okomplicerat, och använts både vertikalt och horisontellt. Niandet innebar inte några sociala komplikationer för en helsingforsare. Och Wickbom berättade hur djupt han beklagade du-reformen eftersom den skedde till priset av en förlorad intimitet med de människor man valt att bli du med och en påtvingad närhet till människor vilka man gärna hållit på avstånd.

Uppenbarligen är det svenska duandet dubbeltydigt vilket i många sammanhang fungerar kontraproduktivt. I anslutning till Martin Buber, i boken *Ich und Du*, menade Wickbom att vi i det svenska duandet har två slags du; dels ett subjekts-du, som vi vill relatera till, dels ett objekts-du, som vi inte vill lära känna, eller kanske rentav vill hålla på avstånd.

Avstånd och distans är stundom svåra saker. När till exempel finansministern intervjuas i TV idag måste en konstlad distans mellan reporter och statsråd skapas och upprätthållas. Alla vet att de känner varandra, kanske umgås, har barn på samma dagis och så vidare. År 1970 intervjuade exempelvis reportern Åke Ortmark finansminister Gunnar Sträng. Ortmark frågade försiktigt hur finansministern, som tjänade så mycket pengar, kunde hålla kontakt med vanligt folk. "Det där vet redaktören lika mycket om som jag, som tjänar så mycket pengar på sina böcker", blev svaret.

Den formella distansen, som säkert var äkta, markerades av tilltalet Finansministern och Redaktören. Därmed kunde den skämtsamma tonen användas utan risk för misstankar om kompisskap.

Frågan Ulf Wickbom återkom till i sitt fördrag var således: behövs sociala markörer, som går bortom det nyanslösa duandet? Frågan kan kvalificeras och angripas på tre plan. För det första: det familjära planet. Hur stor är kretsen som vi vill kalla våra nära och kära? Och ska de kallas för något annat än vad vi kallar de andra?

För det andra: det sociala planet. Hur är det i Facebookvärlden? (Vilken dock Ulf Wickbom själv lämnat då vänkretsen främst kom att bestå av förra hustruns döttrars vänners vänner).

För det tredje: arbetslivet. Hur synliggörs ledarskap och befälsförhållanden i dagens platta organisationer? Hur är det i de återstående hierarkierna, till exempel militären och kyrkan?

Svaren på frågan samt dess följdfrågor är långtifrån uppenbara. Och Ulf Wickbom underströk tilltalsproblematiken med flera exempel på det så kall-

lade myndighets-duandet, alltså sådant duande vi möts av i kontakt med Försäkringskassan och Vägverket med flera och som brukar låta något i stil med: "Hej, det är Försäkringskassan!"; "Vi på Vägverket tycker att du skall köra dubbfritt i vinter."

Med ett sådant tilltal är vi, menade Wickbom, inne på en förrädisk väg. Och han fortsatte med att betona att han alls inte önskade ha en social relation till myndigheterna utan istället vara en medborgare som kan utkräva sin rätt. Vilket, fortsatte Wickbom, blir svårare om man haft kontakt med "Ann-Sofie på kontoret i Biskopsgården" – snarare än en tjänsteman på Försäkringskassan.

Ett annat exempel på myndighetsduande som Wickbom gav rörde en liten affisch han nyligen sett i ett gathörn i Stockholm och som meddelade: "Tack för att du cyklar!". Men vem tackar? Vet denna vem man riktar sitt tack till? Är det verkligen myndigheternas tacksamhet vi ska sträva efter? Är det inte just sådant de håller på med i Nordkorea, där alla somnar hungriga, men ack så tacksamma mot den store ledaren. Detta är, poängterade Wickbom, Storebror med ett självgott leende.

Vid sidan om myndighetsduandet förekommer ett inte mindre problematiskt företagsduande. Minst fyra avarter av det senare urskildes av Ulf Wickbom:

1. Folkbokföringsintimiteten som kan låta så här: "Grattis Elin Brita-Lena Ekström, du har chans att bli postkodsmiljonär!". Postkodlotteriet vet allt om personen i fråga - och ändå inte ett enda dugg. Och eftersom hon inte känner Postkodlotteriet lika bra, blir relationen falsk.

2. Telefonförsäljarnas sliskiga intimitet: "Hej, Uffe, hur har det varit idag?"

3. Den mekaniska hjärtligheten. Som när en skylt på dörren till butiken meddelar: "Välkommen åter!". Hade butikspersonalen verkligen menat det, hade den naturligtvis kunnat säga det själv. Och detsamma gäller exempelvis servitören på restaurangen som går förbi bordet och hasplar ur sig ett

”Smakar det bra?” – och är många bord bort, när man vill säga att maten var närmast oätlig. Flyget har förstått utvecklat denna ogrundade omtanke till mästerskap; flygvärdinnan önskar oss en fortsatt trevlig dag, med samma röst som hon förevisar hur syrgasmasken ska användas.

4. Reklamens kladdighet som rör sig om ett duande vilket kryper in under skinnet på oss: ”Just nu har vi fantastiska priser på sängen, som är tillverkad för just dej!”. Förr sålde reklamen produkter. Du bör köpa denna produkt för att den är bäst, var budskapet. Men sedan kom reklamen för upplevelser som produkten kunde leda till. Volvo säljer således inte längre bilar, utan ”säkerhet och körglädje”. Med detta följer försåtliga resonemang om hur produkten ska göra dig vackrare, lyckligare och mer framgångsrik. Den jagar inte längre dig som köpare och användare, utan dig som individ.

Reklamen har, menade Wickbom, en intimitet i tilltalet som vill ta makten över våra pengar, liv och själar. Den vet alltmer om oss som enskilda kunder. För den kontrollerar hur vi rör oss på nätet och följer oss när vi handlar i stormarknaden. Sin motvilja mot detta förhållande kommenterade Ulf Wickbom med att läsa Werner Aspenströms Sardinen i tunnelbanan från diktsamlingen *Under tiden*:

*Jag vill inte tvätta mig med den där tvålen.
Jag vill inte borsta mig med den där tandkrämen.
Jag vill inte ligga i den där bäddsoffan.
Jag känner inget behov av det där toiletpapperet.
Jag är inte intresserad av den där försäkringen.
Jag tänker inte övergå till ett annat cigarettmärke.
Jag har ingen lust att se den där filmen.
Jag vägrar stiga av vid Skärholmen.*

Sardinen vill att burken öppnas emot havet.

Ulf Wickbom avslutade sitt föredrag med påpekandet att intimitet aldrig kan återerövrats. Just därför måste vi slå vakt om det du som är ett agerande subjekt och ständigt vara vaksamma mot det du som bara är ett objekt för någon annans avsikter. Och vi måste också fråga oss om vi säger du därför att vi tycker att alla människor ska behandlas lika. Eller om det är så att vi säger du bara därför att det blev så samtidigt som vi känner att det finns hierarkier, olika sociala nivåer och en medborgarrelation som måste upprätthållas.

Torgny Nordin

”Ett vänligt tilltal och ett snällt ajö”

Tonfallen i det nya medielandskapet

Jag kom till Sveriges Radio 1985. Det är ett kvarts sekel sedan. Då fanns kolleger i korridorerna som Ingegerd Lundgren, Bernt Friberg och Jörgen Cederberg, som alla börjat hos Radiotjänst redan på fyrtiotalet. Legender i etern, med magstöd, tydlig diktion och okuvliga folkbildarambitioner.

Ingegerd Lundgren kom till radion efter lika dramatiska som intressanta ungdomsår, då hon hade rest runt i Europa för Röda Korset 1945–46 och försökt pussla ihop trasiga familjer på flykt. Hon hade också en fil kand i språk och litteratur. Med dessa meriter fick hon börja som hallåa på den tiden då själva kvinnorösten fortfarande uppfattades som ett normbrott. Ett icke-tilltal.

Radorösten i sig var en sonor tenor – farbror Sven – eller olika varianter av skolade barytonstämmor. Kvittrande sopraner och beslöjade altar – som Ingegerd Lundgrens – gjorde sig inte besvär, annat än i Kvinnans kvart och liknande program.

Det var faktiskt bara sju år sedan Radiotjänst brutit könsvallen i nyheterna.

Den 6 april 1938 var det debut för Sveriges första kvinnliga nyhetsuppläsare i radio, i Dagsnyheterna från TT. Det ledde till en lyssnarstorm. En kvinnoröst i dessa sammanhang signalerade bristande seriositet. Debutanten hette Astrid Kindstrand och hon blev senare lärare i engelska vid Katrineholms Högre Allmänna Läroverk.

Några år senare tjtade sig Ingegerd Lundgren in på Radiotjänst. Hon fick frågan vad hon helst ville göra reportage om, försökte komma på något originellt och det enda svar hon kom på var – mim!

Nog får man kalla det ett verkligt originellt ämne för ett radioreportage. Trots detta blev hon inte utsparkad på direkten utan fick alltså börja som hallåa. En radioröst hade hittat hem.

Snart var hon en av Sveriges radios stora kulturreportrar, expert på Centraleuropa och tyskspråkig litteratur – reste härs och tvärs mellan Heinrich Böll i väst och Christa Wolff i öst. Herta Müller hade knappt slitit sig ur Securitates klor förrän Ingegerd Lundgren fångade upp henne i Berlin i slutet på åttioatalet. När Susan Sontag blev intervjuad av Ingegerd Lundgren i Stockholm undrade Sontag nyfiket vem denna imponerande personlighet var.

Ingegerd Lundgrens tilltal var strävt, ömsom folkbildande, ömsom ironiskt. Att inte överskatta lyssnarens kunskaper och aldrig underskatta lyssnarens intelligens var ledord för hennes melodiska alt.

När vi alla på radions kulturredaktion, året 1985, fick höra att det var dags att ändra tonfall fick hon sitt årsskratt. Den nya modellen kallades internt för "Ett vänligt tilltal och ett snällt ajö". Cheferna gick omkring med bekymrade rynkor mellan ögonbrynen och krävde att medarbetarna drillades i detta – "Ett vänligt tilltal och ett snällt ajö".

Det var förnedrande, och vi kände oss alla reducerade till jinglar.

Chefen med förslaget tålde kritik illa och Ingegerd Lundgren muttrade att han var "en blyg viol som alla råskinn".

Jag skulle tro att detta var sista gången som själva tonfallet dikterades ovanifrån. Sedermera skulle själv censur och egenexercis ta över, men husbonden själv skulle inte ha mycket att säga till om. Andra gudar skulle diktera tonfallen.

På åttioatalet var det fortfarande Sveriges Radio som satte sin egen standard. Monopol rådde ännu i etern. Först på nittioatalet skulle kommersiell radio slå igenom och därigenom helt nya tilltal, delvis lånade från reklamens

värld. Att beskriva "kommersiella" tilltal i skrift är inte det lättaste. Men kvinnorösten har en tendens att växla mellan sensuellt långsam och kvittande glättig. Mansrösten är djup, gärna förstärkt av ett eko. Röstens timbre, klangfärg, blir ett självändamål. Det insprängda lilla skrattet tillhör också det kommersiella tonfallet, ett mikroskratt – hah – insprängt i ordet, utan semantiskt humoristiskt sammanhang, bara ett litet muntert ljud, utan riktning, utan bäring. En signal att här skrattar vi, oklart åt vad.

Det "kommersiella" tilltalet har också en tydlig kadens, en fallande rytm, som ibland lurar den talande att följa rytmen utan att tänka på innehållet. Det är det överdrivet löftesrika tilltal som möter oss från högtalarna på tåget, när X 2000-personalen lockar oss med "varma och kalla drycker, smörgåsar, varma rätter och godsaker." Den talande smakar och smaskar på de goda orden så att det knappt blir några aptitliga rester kvar för lyssnaren.

Visst hade samhället som helhet moderniserats också vad den offentliga rösten beträffar. Om "Dramatendiktionen" och innantilläsningen fortfarande förekom i radion långt in på sextiotalet, så växlade idealet successivt till ökad "naturlighet". En intervju var ofta nedskriven under femtiotalet, talet noga förberett. Dagens radiomode eftersträvar tvärtom spontanitet, improvisation och omedelbarhet. Inslaget av spontant tal i radio har mångdubblats, i takt med att den s k flödesradion ökar. Direktsändningen ökar också, med gäster i studio och telefonväkterier. Ökad flödesradio motiveras både av ekonomiska och publika skäl. Man kan också konstatera att "talk radio" inom vissa sektorer, särskilt ungdomskanaler som P3, fått en annan artistisk status än tidigare, förmodligen har genren utvecklats i samklang med, eller parallellt med, "stand up comedy".

Alltså ökar stadigt vår acceptans för idiosynkratiska röster, felsägningar, omtagningar, skratt, hummanden och infall i radion. I viss mån ökar också vår acceptans för slang och svordomar, men rätt olika i olika generationer. Lyssnarna är fortfarande kritiska till svordomar. Vår acceptans för utländsk brytning har också ändrats över tid, i takt med att brytning på finska, span-

ska, arabiska, persiska etc förekommer oftare bland intervjupersoner, lyssnare och medarbetare, men acceptansen är fortfarande inte särskilt stor. Detta är något som ibland påpekas av professor Lars Gunnar Andersson i P1-programmet Språket.

Man kan i alla fall konstatera att femtioalets radio låter mycket stel, styrd och konform i moderna öron. Något som förresten gärna utnyttjas i underhållningssyfte. Just åldrade tonfall har en påtaglig parodisk kvalitet. Tänk bara på hur ofta och gärna man härmar "SF-journalens" smattrande speakerröst.

Men - vad är det man skrattar åt? Jag skulle tro att man delvis skrattar åt den föråldrade tekniken, det låter annorlunda än dagens mansröst, med sitt smattrande, lätt nasala biljud. Men man skrattar också av nostalgiska skäl: det är odiskutabelt husbondens röst; en patriarkal stämma som befäster, aldrig ifrågasätter, en patriarkal världsbild. En monokultur.

Låt oss i nostalgins namn återvända till 1967. Då utkom Hans Alfredsons pastisch på Strindbergs Röda rummet. Alfredsons variant heter Rosa rummet – också det en nattklubb där hårt provade mediapersonligheter möts på småtimmarna. Huvudpersonen är vikarierande radioproducenten Gary Falk. Här har han just tagit den intelligenta hissen upp till sjätte våningen i Radiohuset, och minns med fasa att det är planeringssammanträde med "tre dussin chefer, souschefer och en rabiat musikfanjunkare, hopklämda i en rökig modul". Han rusar och hinner fram i tid:

"Falk tittade på klockan. Det var snart tid för ett utbrott nu. Han hade rätt. En grå gestalt kastade sig plötsligt fram över sammanträdesbordet och ylade: Jag står inte ut! Detta är för jävligt! Det blir aldrig som på Malmskillnadsgatan! Detta är för jävligt! Någon borde protestera! O gode Yngve Hugo! Jag glömmer aldrig familjen Björk och Kabaré Kanariefågeln!"

Idag är det snarare lyssnarna än producenterna själva som odlar nostalgien. Och det är ett vanskligt tolkningsprojekt att nysta fram vad som verkligen är förlorad kvalitet och vad som är döda älsklingar. Ett exempel är hur *God-*

morgon, världens! lyssnare troget sörjde *På Håret*, som sa tack och adjö efter fjorton år. Först många år senare, när satirgruppen *Public service* blivit varm i kläderna, vågar lyssnarna med samma fnissiga förväntan undra hur Anders Björck eller Maud Olofsson ska låta i imitatorernas tappning den här veckan.

Men dagens radiomedarbetare talar sällan med darr på stämbanden om gamla tider. Och dagens radiolyssnare vet knappast vem Yngve Hugo var, alltså radiochef under kriget, känd för att hålla beredskapens – och folkbildningens – fana högt. Och kan dagens radiolyssnare ens orientera sig i Tage Danielssons äktnostalgiska lovsång till Monopolet Melodiradion, kalkerad på Esaias Tegnér's hyllning till gustavianernas kulturhjältar, Kellgren, Leopold och Bellman? Poemet stod tryckt i Tage Danielssons *Dikter*, året är fortfarande 1967:

Det låg ett skimmer över Rydbecks dagar,
fantastiskt, utländskt, flärdfullt om du vill.

Men det var sol däri. Kritiken klagar,
att P3-lyssnaren har blivit imbecill.

Dock bodde det en gud i skvalmusiken,
en glädjekälla, människan till tröst.

En evig popsång, oavbrutet skriken,
Ett hopp, hugsvalelse, för kvalda bröst.

Tack, *Tages*, *Hep Stars*, elströmsmusikanter!

Tack, *Sandberg* (smör) och *Malmsjö* (margarin)!

Tack, *Gnesta-Kalle*, tröst för gamla tanter!

Tack alla ni tonträffningens giganter:

Fürst, *Kjerrman*, *Tjotta*, *Stam*, *Rolf Björling*, *Mats Olin*!

Tage Danielssons dikt är ett pedagogiskt exempel på medielandskapets förändring. 1967 var Melodiradion en monolit; där formades medborgarnas medvetande, där tog man temperaturen på samtiden, där skapades en artists

hela framtid, där avgjordes skivförsäljningen. Där bekräftades tidsandan, och där släppte man fram en och annan visionär, Anders Fugelstad, till exempel, eller Lena Andersson. Men ingenting är längre som förut, alla gamla sanningar är slut. Lyckliga gatan finns inte mer.

Talkanalen P1 med ungefär 12 procent av lyssnarna behåller, eller snarare stärker sin ställning. 12 procent för en kvalificerad talradio är internationellt en mycket hög siffra. Men masspubliken har flytt masskanalerna, särskilt ungdomskanalerna P3, flytt till de kommersiella radiokanalerna, till webben, de delade filerna och den individuellt skräddarsydda mediekonsumtionen, där masskanaler inte längre har samma plats.

Det är svårt att hitta ett gemensamt tonfall.

Vad skulle jag ha sysslat med om jag inte hade blivit journalist?

Frågan gnager, när man ligger sömnlös i vargtimmen. Och i barfotajournalistikens tidevarv har frågan fog för sig. Vårt yrke sitter inte säkert i sadeln, särskilt inte kritikerns. Det senaste året har femtio procent av de amerikanska tidningarnas film- och tv-kritiker fått sparken. För musik- och litteraturkritiker ser det lite bättre ut, men trenden är densamma.

Lärare, kanske? Om man dugt till det? Det är inte säkert. Högstadielärare, de är superhjältar i förklädning, går omkring på gator och torg med glasögon och högt hårfäste, men så smiter de in i en telefonkiosk och får övernaturliga krafter så de klarar sig i klassrummen en vecka till. Och eleverna gillar dem, det finns det färsk forskning på hos Skolverket.

Det är mer än man kan säga om journalister. Finns inga undersökningar som gillar oss.

Lärare och forskare betraktas i alla fall fortfarande som hedervärda, samhällsnyttiga jobb, med framtiden för sig. Vilket är mer än man kan säga om journalisterna.

Så har det i och för sig varit länge. 1897 kallade Verner von Heidenstam pressens medarbetare för "andens tättfölje". Därför att de "bara offrade åt

dagsnyheterna" och struntade i bildning och kultur.

Till vår allmänt usla trovärdighet ska också läggas spådomen om vår snara nedläggning och död. I alla fall om vi är verksamma inom "gammelmedia" – som en av 2009 års språkliga landvinningar lyder.

De mediala fadershusen blir färre, den stora bruksdöden går över tidningsföretagen, och redaktionernas hemlandskap är i snabb förändring.

De senaste åren har präglats starkt av rörelserna i "bloggosfären" – ett annat målande nyord.

Vi minns FRA-debatten, som framförallt drevs av yngre män som själva var intensivt sysselsatta på nätet. Därefter startade stormen mot Liza Marklunds bok *Gömda*, och här var det främst yngre och medelålders kvinnor, intresserade av relationer, som eldade på diskussionen.

Till detta kan vi lägga den upphetsade debatten om fildelning, där männen bakom The Pirate Bay ställdes inför rätta. Upphetsningen runt upphovsrätten blev så stor att ett nytt parti, Piratpartiet valdes in i EU-parlamentet¹.

När det gäller mediernas och masskommunikationens intrikata historia lever vi just nu i en brytningstid. Heliga och oheliga allianser byggs och bryts varenda dag.

"Bloggosfären" är sannerligen ingen homogen gröt där alla tycker lika, även om man kan få den bilden ibland. Till exempel när centerpartiets Fredrick Federley varit bortrest och plötsligt upptäckte att bloggarna kokade av Gömdadebatten, och han inte begrep någonting:

"Varför är vi arga?", undrade Federley nyfiket. Automatiskt ingick han alltså i ett kollektivt vi = vi bloggare, mot resten av världen.

Detta kollektiva vi anklagar gammelmedierna för tröghet, lättja och arrogans (FRA-debatten). Hårdarna håller varandra om ryggen och vägrar släppa in nya röster (Marklunddiskussionen).

Detta kollektiva vi skriker som en sårad oskuld varje gång någon antyder något förklenande om bloggare, sociala medier eller "medborgarjournalistik".

¹ Vid riksdagsvalet 2010 hade intresset för piratrörelsen nästan dött ut. Partiet nådde inte ens en procent.

Detta kollektiva vi talar ofta med ett indignerat tonfall.

Detta kollektiva vi, och detta kollektivt indignerade tonfall, är något essentiellt nytt i medielandskapet. Det är ett tonfall som hör hemma i en religions sekt. Dit hör för all del också varma och kärleksfulla tonfall och ordval när man närmar sig en vänskapligt sinnad organism eller medlem av sekten, men det indignerade tonfallet när man signalerar angrepp eller strid är starkare.

På nätet används ibland starka invektiv, könsord, förbannelser och nedläggande omdömen, oftast vid anonyma kommentarer. Det grova språket i tidningarnas kommentarsfält eller på privata bloggar tas ofta upp till bekymrad debatt. Man förstår att det är svårt att rensa i det grova språket så länge man accepterar att människor kan skydda sig bakom anonymiteten. Detta är ett dilemma, eftersom anonymiteten från början varit en symbol för individens frihet på nätet. Men grovt språk i sig, eller anonyma utfall, är inga nyheter i mänsklig kommunikation; det är däremot den kollektiva indignationens tonfall.

Vi i gammelmmedia är en känslig organism – särskilt när vi beskylls för odemokratiska metoder. Att bli beskyllda för att vara fula, smutsiga och elaka är snarast gammalt beröm, murvlar passar ju inte i de fina salongerna, som (den indignerade) Heidenstam antydde 1897. Att föra folkets talan, gärna med populistiska metoder, har vi aldrig skämts för. Men att bli beskyllda för att stoppa den demokratiska väckelsen på nätet, att vilja stoppa medborgarjournalistiken, att vilja hindra yttrandefriheten – det gör ont.

Ibland antyds det att bloggofären kommer att ersätta klassisk journalistik. Det tror jag är överdrivna farhågor. Hoten mot den kvalificerade journalistiken är många och reella, inte minst de ekonomiska hoten, men det är ett ämne för sig.

Bloggofären är ju i allra högsta grad beroende av klassisk journalistik – att kritisera, att kommentera, att nära sig av. De traditionella medierna sätter inte längre dagordningen ensamma, det är sant, och det är ingenting att gråta över, så länge journalistiken finns kvar. De urmodiga genrerna Löpsedel och

Nyhetsprogram har en förbluffande slitstyrka. Bloggosfären kan skapa frågan, men medierna måste bekräfta den för att den ska kännas igen som en fråga. Det är en paradox. Om en företeelse inte har varit på löpet så finns den inte. Än så länge.

Vi kommer att se mycket mer samarbete mellan bloggosfären och gammelmédierna, på gott och ont – mest på gott, föreställer jag mig. Ett samspel mellan olika genrer, tempi, temperaturer, röster, tonfall och tilltal. Helt enkelt ett rikare samtal.

Ulrika Knutson

Du öppnar världen

Människor, möjligheter, moral

Polarhistorien framstår emellanåt som en narrspegel. Under hårda umbäranden och långa tider pågick verksamheten med ringa eller ingen som helst kontakt med hem och omvärld. Man hade nog kunnat tro att traditionella umgängesmönster och förhållningssätt snabbt skulle förändras ute på de öde isvidderna och under mörka, utdragna polarnätter. Men så var det långt ifrån alltid, snarare förhöll det sig tvärtom.

Sociala hierarkier och cementserade tilltalssätt hade faktiskt en besynnerlig förmåga att leva vidare och till och med att förstärkas ute i fält. Att finna exempel på det är inte svårt, framför allt inte inom den del av polarforskningshistorien som befolkas av militärer. Intressantare är emellertid att fenomenet även förekom på icke-militära expeditioner av den typ som utmärker klassisk, nordisk polarforskning under 1800-talet och början av 1900-talet.

Ta den berömda färden med Fram under ledning av Fridtjof Nansen 1893–1896! Starka nationella krafter låg bakom projektet och varje detalj granskades ytterst noggrant av expeditionsledaren. Någon svensk finansiering ville man absolut inte veta av eftersom det hade kunnat innebära att äran vid en eventuell framgång måste delas. Och det var även av yttersta vikt att fartyget inte skulle heta Frem, vilket hade varit den självklara och korrekta stavningen. Istället bröt man mot den språkliga konvensen att följa danskan för att istället stava namnet på nytt, norskt vis: Fram.

Expeditionens vidare öden utvecklades till en episk seglats, eller snarare isdrift, som sedermera kom att få bestående inverkan för norsk självförståelse. Händelseförloppet under Framfärden hör till de mest omskrivna inom

polarlitteraturen och skall inte återupprepas här. En tilldragelse är dock värd att stanna vid, trots att den – eller kanske just därför – endast upptar någon enda rad i reseskildringarna och de officiella expeditonsrapporterna.

Syftet med det hela – och vad norska Stortinget betalat för och hoppats så väldigt mycket på – var att Fram skulle frysa fast i isen och följa med en förmodad nordgående isdrift. På så vis räknade man med att företaget borde utmyнна i att en norrman först av alla skulle få beträda Nordpolen. Så blev det nu inte, varför Fridtjof Nansen lämnade det fastfrusna fartyget i förtid med syftet att, tillsammans med Hjalmar Johansen, försöka ta sig till polpunkten med hjälp av hundsläde. Inte heller detta lyckades och de två tvingades därför att skida söderut över packisen till det isolerade Frans Josefs land. Väl där hade de inget annat val än att övervintra under ytterst primitiva förhållanden. Lyckligtvis räddades de till slut, efter ett drygt år, av ett brittiskt forskningsfartyg.

På nyårsaftonen, efter att de bäge polarfararna delat en smutsig och trång sovsäck i trekvarts år, tar Fridtjof Nansen mod till sig och kommer med ett förslag. Hjalmar Johansen skriver: "Nyårsaften foreslo Nansen at vi skulde begynne at si du til hverandre, hvilket var glædeligt".

Förslaget om att slutligen lägga bort titlarna i övervintringskojan på högarktiska Frans Josefs land 1895–1896 är mycket mer än en rolig anekdot. Det är också ett talande exempel på hur utstuderat titelbruket blivit i Norden, i synnerhet gällde det i Sverige. Att idag studera personarkiv och läsa tidningsklipp från slutet på 1800-talet och början på 1900-talet kan stundom vara rent parodiskt; oräkneliga distinktioner höll folk på plats, och än mer intrikat var förstås detta tilltalsmanér i talspråket. Med en aldrig sinande ström av titlar klargjordes vem som i varje läge stod högst respektive lägst i rangordningen, vem som skulle buga för vem, vem som per automatik kunde räkna med den andres underdånighet och vem – om någon – som kunde föreslå ett så radikalt drag som att helt lägga bort titlarna och säga du.

Det obligatoriska och ständiga signalerandet och markerandet av börd och grad och social plats i tilltalet utvecklades bara alltför lätt till ett krypande och fjäskande som idag ter sig lika absurt som osunt. Dessutom var det komplicerat och opraktiskt. Titelraseriet förutsatte nämligen en insatthet som sannerligen inte alla kunde förväntas besitta, i synnerhet inte främlingar. Och det är onekligen skrattretande att tänka sig hur Nansen och Johansen kan ha tilltalat varandra i sovsäcken före nyårsaftonen 1895: "Har herr Johansen somnat?" "Nej, doktor Nansen, jag är alltjämt vaken."

Excesserna och titelsjukan inom såväl det privata som offentliga tilltalet ebbade ut och blev snart nog omodernt i och med framgången för den så kallade du-reformen under senare delen av 1960-talet. Åtskilligt som varit orimligt försvann vilket högst påtagligt underlättade vardagstilltalet och därmed även gjorde det sociala umgänget smidigare. Men man skulle också kunna hävda att pendeln slog från ett extremläge till ett annat. För samtidigt som en revolt mot förmenta skillnader var önskvärd, är det kanske inte säkert att den absoluta motsatsen är att föredra.

En aspekt av duandet förefaller numera vara ett kategoriskt förnekande av att det skulle finnas några som helst olikheter människor emellan. Denna aspekt verkar också ha en stark ideologisk slagsida som motsätter sig allt tal om skillnader i begåvning, könstillhörighet och så vidare. En annan aspekt har att göra med vad man skulle kunna kalla du-pronominets moraliska sida; att möta en annan person som ett du kan öppna för en speciell relation. I en moralfilosofisk och, om man så vill, moralfenomenologisk och moralteologisk tradition, står *du* för något mer än bara någon annan, vilken som helst. Att träda in i en du-relation är att se och agera gentemot en annan person på ett särskilt vis som bland annat kan involvera ansvar och erkännande. Men om alla skall vara *du* är det lätt att ingen blir det.

Du-reformen förenklade tilltalet och gjorde samvaron människor emellan smidigare. Ändå var det inte i första hand praktiska skäl som ytterst låg bakom denna samhällsförändring, utan något mer djupgående.

Demokratins starka framväxt gjorde titelbruket omodernt och i sig tveklaktigt. Det senare hängde samman med en genomgripande förändring av det moraliska medvetandet inom stora delar av Västeuropa – vilket är en lång och intressant process som blir tydlig från och med 1700-talet och bland andra associeras med filosofer som Johann Gottfried von Herder och Jean-Jacques Rousseau.

Även om inte termen identitet användes under upplysningstiden med samma betydelse som idag rör det sig om en långsam men tydlig förändring i synen på vad det i grunden är att vara ett *jag*, detta till skillnad från eller snarare vid sidan om vad det innebär att enbart vara en människa. Med Herder och Rousseau blir föreställningen om den individualiserade identiteten något att ta på största allvar. Slutsatsen i detta antydda filosofiska resonemang – vilket idag uppfattas som självklart i moderna västerländska samhällen – är att det finns ett alldeles speciellt sätt att vara *jag* på, ett sätt som gör min egen identitet unik.

Tanken är långtifrån trivial eftersom den gör frågan om jaget och jag-identiteten till ett moraliskt spørsmål. Om *jag* verkligen är unik i denna mening finns det alltså också ett sätt att vara till på som är mitt sätt och ingen annans. Att inte handla i enlighet med sitt jag kan då resultera i förlorad kontakt med sig själv; det blir som att missa själva poängen med sig själv och hela sitt liv.

Denna idé om den egna identitetens avgörande betydelse spelar en mycket viktig roll inte bara för att förstå hur tilltalet förändrats, utan även, misstänker jag, varför frågor om etnicitet, mångkultur, gender et cetera kommit att bli så brännbara i vår tid. Som den amerikanske tänkaren Lionel Trilling påpekade i sin argumentrika bok "Sincerity and Authenticity" från 1972 ligger samtidigt ett starkt äkthetsideal bakom det moderna talet om identitet och jag-uppfattning.

Tanken kan förstås som att jaget är föremål för ett slags upptäcktsfärd där målet är att upptäcka mitt alldeles unika, äkta sätt att vara till på. Vad

Trilling talar om är alltså ett ideal, i synnerhet ett ideal som hyllats bland författare, musiker och intellektuella. Men att det även har verkan i samhället i stort torde vara uppenbart, något som med all tydlighet framskymtar i de dilemman, problem och konflikter som uppstår när många människor inte förmår att komma underfund med sitt eget, förment äkta jag – och, inte minst, när andra underlåter eller helt enkelt inte vill se och bekräfta det som för mig framstår som centralt.

Att tilltala (och i många fall därmed också definiera) en person som exempelvis fru professorskan, försteamanuensen, andreförman eller för den delen, som Nansen och Johansen, herr och doktor, framstår idag som anakronistiskt. Istället förväntas vi säga du till alla – ja, utom möjligen till kungligheterna.

Duandet var helt i linje med det framväxande folkhemmets demokratiska ideal och kan även ses som dess direkta konsekvens. Fast det är viktigt att minnas att det just var ett ideal; reformen svarade knappast mot en reell jämlikhet: arbetaren förblev arbetare och direktören direktör, hur mycket de än må ha duat varandra. Men att duandet är ett uttryck för ett demokratiskt credo råder det inget tvivel om, dessutom underlättar det givetvis högst väsentligt när två personer som inte känner varandra möts och börjar samtala.

Som en följd av vad som skissartat nyss nämndes om ett framväxande äkthetsideal samt tanken om en individualiserad identitet som central kategori i vår självförståelse, torde det vara möjligt att inse varför tilltal som fru professorskan och herr andreamanuens bryter mot något som idag upplevs som grundläggande. Det är inget man behöver argumentera för; rent intuitivt känner vi att något inte stämmer om en person idag på fullt allvar skulle tilltalas som fru professorskan eller herr andreamanuens.

Poängen är inte bara att tilltal som professorska och andreamanuens härleds ur en viss arbetsplats- och genderhierarki, utan framför allt att det handlar om beteckningar som så att säga är uppenbart externa. De säger alltså

inget intressant om vem jag egentligen är och vad som utmärker min egen individuella identitet. Vilket i och för sig inte hindrar att det säkert funnits de som, hur oegentligt det än kan tyckas, för en tid uppfattat sig själva som just professorska eller andreamanuens.

Uppenbarligen lever vi idag i ett dilemma. Gamla tiders tilltal vilka grundades i samhällelig rang och roll har blivit omöjliga och övergivits eftersom de bryter mot själva grundprincipen i modern självförståelse och jag-uppfattning. Ett absolut neutralt tilltalsord som *du* kan förefalla som en lösning. Men problemet, eller dilemmat, är att *du* ingalunda är neutralt. *Du* är ingen allmänning, ingen mötesplats för alla och envar. Vi önskar förstås att *du* var det, men så är det inte. Vilket heller inte var okänt när *du*-reformen slog igenom i Sverige efter att Bror Rexed – i likhet med Nansen – genomförde titelbortläggning på Medicinalstyrelsen 1967.

Reformen beskrivs vanligen som ett stort och viktigt framsteg, som den i mångt och mycket också var. Dock verkar vi samtidigt ha gått miste om något betydelsefullt när *du*-andet blev obligatoriskt. För genom att *du* blivit norm har vi påtvingats en intimitet med många som vi absolut inte önskar någon som helst intimitet med – och som en konsekvens av det förefaller det som vi förlorat närhet med personer vilka borde ha särskilt betydelse för oss.

Man kan diskutera i vilken utsträckning det senare stämmer och om inte fler faktorer måste vägas in i diskussionen. Att allt mer av den etiska sfären har överförts från familjen till samhället och dess för ändamålet särskilt utbildade experter har säkerligen också haft stor betydelse. Ändå kvarstår dilemmat.

Alternativet till *du*-tilltal var, och torde alltså vara, *ni*-tilltal. Med delvis samma argument som Bror Rexed (och för den delen Fridtjof Nansen) var det många svenskar som från slutet av 1800-talet och framåt förespråkade *ni*-ande. Man vände sig mot titelsjukan och var kritisk mot fru professorskan och herr andreamanuens, men man värjde sig mot *du*-ande som generell tilltalsnorm.

Ett skäl till att niande inte slog igenom är att *ni* på rikssvenska (men inte på finlandssvenska!) har en bibetydelse eller underton som inte är riktigt hövlig. I Finland saknas alltså den undertonen, och detsamma gäller exempelvis i stora språk som franska och tyska där *Vous* och *Sie* är vedertagna tilltalsord som uttrycker en mer formell hövlighet än det intima *du*.

Att niande sedan något decennium ändå ökar i Sverige, om än med en delvis ny användning, bör nog tolkas som att många försöker värja sig mot du-tilltalets intimitetsskapande kraft. Det är en utveckling som långtifrån nått vägs ände.

Inte bara polarhistorien utan livet i stort vimlar förstås av mer eller mindre intressanta exempel på hur tilltal och social interaktion skiftar mening och karaktär. Ibland är det tydligt, ja till och med övertydligt, vad det handlar om. Men allt som oftast är det svårt att exakt säga vad de exempel man uppsnappat är exempel på. Som härom året, när jag under kort tid gjorde flera resor mellan Stockholm i Göteborg.

Visst kan det bara ha varit ett märkligt sammanträffande – och mina iakttagelser gör självklart inte anspråk på någon som helst vetenskaplighet – men i flera affärer och kiosker i Stockholm och Göteborg avlyssnade jag tilltalssätt som föreföll typiska för respektive stad. I Stockholm hörde jag gång på gång ett direkt tilltal: "Har du inte växel?", "Har du en krona?" och så vidare. I Göteborg, i synnerhet bland äldre expedit, lät det genomgående annorlunda: "Fanns en krona?", "Och fanns det någon växel tro?"

Jag är alls inte övertygad om att det finns något intressant att säga om skillnaderna, men det jag fäste mig vid var hur diametralt olika två frågor kunde låta trots att de bägge hade samma syfte. I de stockholmska fallen kändes det nästan som att expediterna hoppade upp i handen på kunden och på eget bevåg vittjade plånboken, så som verkliga bundisar möjligen gör. I de göteborgska fallen föreföll expediterna närmast att ge uttryck mer för ett slags allmänt hållen fundering än en vilja att konfrontera kunden med en

direkt fråga – även om det förstås aldrig var någon tvekan om vad som avsågs.

Expediternas skilda tilltal kan säkerligen förstås och förklaras i termer av mentalitet eller tradition, men i grunden handlar det om olika förhållnings-sätt till *du*. Endera iakttar man *du* som någon speciell, någon man väjer för på grund av hänsyn eller respekt – utifall man inte står i en *du*-relation till honom eller henne. Eller så erkänner man inte *du* som en särskild kategori. *Du* blir därmed till något fullständigt neutralt; applicerbart på alla personer i alla lägen. Med den senare synen på och bruket av *du* blir språkbruket betydligt enklare – samtidigt som precision och syften blir sämre och otydligare.

Det är möjligt att våra intuitioner går isär när det gäller *du* och det speciella med att vara ett *du* för någon annan, och att möta någon som *du*. Förändringen av det offentliga tilltalet innebär emellertid att vi nog kan tvingas tänka om när det gäller synen på *du*-tilltal och duandets självklarhet.

När reklamänniskorna i tv-rutan stirrar betraktaren stint i ögonen och berättar vad *du* verkligen behöver och vad *du* alltid längtat efter, eller när Skatteverket och Försäkringskassan talar om vad *du* ska göra och att *du* måste välja, eller när tidningar och radio frågar vad *du* tycker och tänker – då känns *du*-tilltalet lätt obehagligt, påtvingat och oäkta, åtminstone är det min uppfattning.

Dessutom får man lätt en förnimmelse av att det ständiga och till inte förpliktigande duandet underminerar något av betydelse. Detta något är den moraliska aspekt av *du* som antyddes inledningsvis. *Du* är, förstådd i denna betydelse, inte endast ett andrapersons-pronomen utan en relation; eftersom *du* alltid är *du* för någon. Denna moralaspekt av *du* bestäms inte av själva ordet eftersom frågan inte är begreppslig, men det hindrar inte att duandet nog kan underminera verkliga *du*-relationer – eftersom *du* är det ord vi har på svenska.

Dilemmat med att duandet blivit allmängiltigt och obligatoriskt har även en annan och heller inte särskilt uppmärksammas sida. Givet att *du*-tilltal

är norm samt att *du* bär på en – åtminstone för väldigt många – särskilt betydelse av närhet och intimitet, leder till att duande kan vara ett reellt problem.

Uppenbart vill inte alla möta alla duandes. Vad blir följden? Gissningsvis underlättas inte relationen mellan grupper som redan står långt ifrån varandra, som äldre och yngre, invandrare och infödda med flera. Poängen är inte att relationen försvåras utan snarare att den helt enkelt uteblir. Om det stämmer är det illavarslande.

Historierna med Nansen-Johansen och Bror Rexed visar att enskilda personers val faktiskt kan spela en viktig roll. Däremot torde det vara ont om exempel på att språkpolsiära insatser haft någon som helst betydelse. Om vi önskar ett tilltalande tilltal är det alltså vår egen uppgift att lösa, ingen annans.

Torgny Nordin

Appendix

FRÅN TRIBUN TILL TV-SOFFA

Ett seminarium om det offentliga tilltalet

Jonsereds herrgård
onsdagen den 28 oktober

”Ärade radiolyssnare och TV-tittare.”

Så kunde det i etermediernas barndom låta när ett publicistiskt, pedagogiskt eller politiskt budskap skulle framföras till allmänheten – i strama nyhetsuppläsningar, bildande föredrag eller högtidliga valdebatter.

Det var tonen i den tidens offentliga tilltal. Det tilltalet har under de senaste decennierna dramatiskt förändrats. TV-soffan kan stå som sinnebild för en framträdande del av det nutida offentliga samtalet. Ett samtal som ofta förs i miljöer som liknar privatlivets – och med ett tilltal som också både i sin form och till sitt innehåll blivit allt mer privat. Vad är det som ligger bakom den utvecklingen? Och vad säger den oss om vårt samhälle – och det förhållande som där råder mellan makthavare, medier och medborgare?

De frågorna kommer att diskuteras vid ett seminarium som Göteborgs universitet onsdagen den **28 oktober** anordnar på Jonsereds herrgård och till vilket du härmed bjuds in.

Det är byggt på en idé av Agneta Myreberg, som var en kunnig och engagerad journalist och producent på Sveriges Radio och vars eget tilltal utmärktes av saklighet, nyfikenhet och värme. Hon var också en uppförande supporter av verksamheten på Jonsereds herrgård. Agneta Myreberg gick bort i augusti 2007. Jonseredsseminariet om det offentliga tilltalet arrangeras till hennes minne.

Det inleds 9.30 och avslutas 16.00.

Du anmäler dig senast **15 oktober** under adress jonseredsherrgard@gu.se .

Deltagande i seminariet är kostnadsfritt men antalet platser begränsat.

För ytterligare upplysningar – ring Bengt-Ove Boström, 031-786 54 96, eller Anders Franck, 031-786 54 15.

Vägbeskrivning och information om Jonsereds herrgård hittar du på www.jonseredsherrgard.gu.se .

www.jonseredsherrgard.gu.se

FRÅN TRIBUN TILL TV-SOFFA

Ett seminarium om det offentliga tilltalet

Jonsereds herrgård
onsdagen den 28 oktober

PROGRAM

9.30 Kaffé

10.00 Den intimiserade medborgaren
Ulf Wickbom

10.30 Diskussion

12.00 Lunch

13.00 Maktens tonfall – och mediernas
Ulrika Knutson

13.30 Diskussion

15.30 Kaffé

Ulf Wickbom är frilansjournalist inom press, radio och TV. Han har givit ut boken *Godmorgon, Digistan* (2006), där han diskuterar våra identiteter i det digitaliserade rummet. *Ulrika Knutson* är författare, journalist och ordförande i Publicistklubben.

www.jonseredsherrgard.gu.se

GÖTEBORGS UNIVERSITET

DELTAGARE

Håkan Berg
Bengt-Ove Boström
Gunnar Dahlström
Anders Franck
Lis Hellström-Sveningson
Ulrika Knutson
Andreas Lindahl
Ann-Sofie Myreberg
Brita Myreberg
Pia Naurin
Torgny Nordin
Kenneth Orrgren
Mats Rosengren
Barbro Wallgren Hemlin
Ulf Wickbom

Pris 50 kr

GÖTEBORGS UNIVERSITET